

The Gleaner

Vol 21 (1997)

In Memoriam of Leandros Vranousis

«Φαναριώτικες» μεταφράσεις έργων του Μολιέρου. Το χφ. III.284 της Βιβλιοθήκης «M. Eminescu» του Ιασίου

Άννα Ταμπάκη

doi: [10.12681/er.224](https://doi.org/10.12681/er.224)

To cite this article:

Ταμπάκη Ά. (1997). «Φαναριώτικες» μεταφράσεις έργων του Μολιέρου. Το χφ. III.284 της Βιβλιοθήκης «M. Eminescu» του Ιασίου. *The Gleaner*, 21, 379–382. <https://doi.org/10.12681/er.224>

Quoi qu'il en soit, ci git Moliere;	ὡς ἄριστός τις Κωμωδὸς καμώνεται καὶ κάμνει.
Comme il étoit grand Comédien,	Ἄν ὑποκρίνεται νεκρόν, ἄριστ' ἐπιτυγχάνει.
S'il fait le mort, il le fait bien.	Ὅπως κιάν εἶν' ὁ Μολιέρ ἐκεῖνος κατ' ἐν- ταῦθα.

Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

“ΦΑΝΑΡΙΩΤΙΚΕΣ” ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥ ΜΟΛΙΕΡΟΥ

Τὸ χρ. III.284 τῆς Βιβλιοθήκης «M. Eminescu» τοῦ Ἰασιίου

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ τῶν πάλαι ποτὲ Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπιφυλάσσει στὸν ἐρευνητὴ εὐχάριστος ἐκπλήξεις. Σ' αὐ-
τὲς τὶς προνομιακὲς περιοχὲς, ἡ μικτὴ ἑλληνορουμανικὴ κοινωνία ἐστρεψε
ἀπὸ ἐνωρὶς τὸ ἐνδιαφέρον τῆς σὲ κλασικὰ ἔργα τῆς νεώτερης εὐρωπαϊκῆς
ἀφηγηματικῆς λογοτεχνίας καθὼς καὶ σὲ κείμενα τῆς νεώτερης δραμα-
τουργίας. Οἱ ποικίλες χειρόγραφες μεταφράσεις ποὺ ἐκπονήθησαν μέσα
στὸν 18ο αἰώνα καὶ στὶς πρώτες δεκαετίες τοῦ 19ου ἐξακολουθοῦν νὰ ἀπο-
τελοῦν ἓνα ἀνοιχτὸ καὶ προκλητικὸ πεδίο ἐρευνας καὶ μελέτης. Ἡδῆ σὲ
παλαιότερη ἐπίσκεψή μου, τὸ 1992, στὴν Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀ-
καδημίας, διατρέχοντας τὰ ἀκαταλόγητα ἑλληνικὰ χειρόγραφα, βρέ-
θηκα μπροστὰ σ' ἓναν σταχωμένο κώδικα τοῦ 18ου αἰώνα,¹ ποὺ περιέχει
ὀλόκληρο τὸ β' τμήμα τοῦ *Δὸν Κιχώτη*, σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση, ἡ ὁποία
πρέπει νὰ βασίστηκε σὲ ἰταλικὸ ἐνδιάμεσο. Τὸ πόνημα ἐμφανῶς ἐντάσ-
σεται σὲ μία σειρά φαναριώτικων κωδίκων ποὺ περιέχουν ἀποσπάσματα
τοῦ ἔργου τοῦ Θεοβάντες² καὶ τοποθετεῖται κατὰ πάσα πιθανότητα χρο-
νολογικὰ στὴν περίοδο ἡγεμονίας τῶν δύο «μεγάλων» Μαυροκορδάτων,
τοῦ Νικολάου ἢ τοῦ Κωνσταντίνου, ἀνήκει μὲ ἄλλα λόγια στὴν μεταφρα-
στικὴ παράδοση τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 18ου αἰώνα.³

1. Πρόκειται γιὰ τὸ Ms. Gr. 1479, 530 φφ.

2. Σχετικὰ μὲ τὶς παλαιότερες, χειρόγραφες μεταφράσεις σὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα
τοῦ Θεμελιώδους αὐτοῦ ἔργου τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀφηγηματικῆς παράδοσης, βλ. Λουκία
Δροῦλια, «Ἑλληνικὴ μετάφραση τοῦ *Δὸν Κιχώτη* (Περιγραφή ἑνὸς κώδικα)», *Ὁ*
Ἐρανιστὴς Δ' (1966) 25-29· καὶ Γιῶργος Κεχαγιόγλου, «Ἡ πρώτη γνωστὴ νεοε-
λληνικὴ μετάφραση τοῦ *Δὸν Κιχώτη*», Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης,
*Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Τιμητικὸς τόμος στὴ μνήμη Στα-
μάτη Καρατζᾶ*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 175-184.

3. Ἔχω πραγματευθεῖ τὸ θέμα αὐτὸ στὴν ἀνέκδοτη ἀκόμα ἐργασία μου «Ἡ
δεξιὼση τῆς δυτικῆς παιδείας μέσα ἀπὸ τὶς λογοτεχνικὲς μεταφράσεις: ἡ περίπτω-
ση τοῦ *Δὸν Κιχώτη*», εἰσήγηση στὸ Σεμινάριο στὴ μνήμη τοῦ Κ. Θ. Δημαρεᾶ, «Οἱ
Φαναριώτες καὶ οἱ ἀπαρχεῖς τοῦ Διαφωτισμοῦ: ἡ συμβολὴ τῶν Μαυροκορδάτων (28
Φεβρουαρίου - 2 Μαρτίου 1994)», ποὺ ὀργάνωσε τὸ ΚΝΕ/ΕΙΕ, στὴν Ἀθήνα, σὲ συ-

ἴσως μὲν) πᾶν ἀνὴρ ἰσχυρὸς ἐν χεράσιν· τὰ μὲν
 ἴσως ἀεὶ ἐν ἀγαθῶσι μέλλει ἀποφασίσαν
 νῆσθαι· τὰ μὲν κοίτην μέλλει ἔχειν τῶν ἐθνῶν
 ἀνδραγαθῶν καὶ νουθεσιῶν ἕκαστον· τὰ μὲν
 γαστρῶσι τὰ μὲν πλάσσειν τὰ πρὸς ἕνα ἀπὸ
 ἐπιθυμίας ἐπιθυμίας καὶ ἐπιθυμίας πρὸς ἕνα·
 καὶ ἐπιθυμίας, ὅσῳ εἰσὶν ἐπιθυμίας ἴσως
 ἐπιθυμίας ἐπιθυμίας, δὲ τὰ ἐπιθυμίας ὅ
 ἀδύνατον ἀναχθῆναι δὲ ἴσως ἴσως ὅτι τὰ
 ἀδύνατον καὶ τὰ ἴσως ἐπιθυμίας ὅσῳ
 ἐπιθυμίας τὰ ἐπιθυμίας, καὶ τὰ ἐπιθυμίας
 ἐπιθυμίας ἴσως τὰ ἐπιθυμίας καὶ ἴσως
 ἴσως ὅσῳ ἐπιθυμίας δὲ ἐπιθυμίας ἐπιθυμίας
 καὶ ἀναχθῆναι ὅσῳ, δὲ ἀγαθῶσι τὰ
 ἴσως τὸν ἴσως μὲν ἀδύνατον μὲν ἀδύνατον
 ἐπιθυμίας καὶ ἐπιθυμίας δὲ ἐπιθυμίας τὰ πρὸς
 καὶ τὰ ἐπιθυμίας καὶ ἐπιθυμίας, καὶ τὰ ἐπιθυμίας
 τὰ ἐπιθυμίας ἐπιθυμίας ἴσως τὸν ἀδύνατον
 ἀδύνατον τὰ ἐπιθυμίας ἐπιθυμίας ἀδύνατον
 ἀδύνατον, καὶ τὰ ἐπιθυμίας τὰ ἐπιθυμίας ἐπιθυμίας
 ἐπιθυμίας ἐπιθυμίας τὰ ἐπιθυμίας τὰ ἐπιθυμίας
 ἐπιθυμίας, καὶ τὸν ἀδύνατον ἴσως ἐπιθυμίας
 καὶ τὸν ἀδύνατον ἴσως ἐπιθυμίας ἀδύνατον
 καὶ τὸν ἀδύνατον ἐπιθυμίας ἀδύνατον, δὲ τὰ ἀδύνατον
 ἐπιθυμίας τὰ ἐπιθυμίας ἀδύνατον ὅσῳ τὰ μὲν
 ἀδύνατον

Πρόσφατη επίσκεψή μου στην Κεντρική Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη (Biblioteca Centrală Universitară «M. Eminescu») του Ίασιού μου επέτρεψε να εξετάσω από κοντά τον ελληνικό κώδικα ΠΙ.284, που γνώριζα μόνον από έμμεσες περιγραφές.⁴ Οί πληροφορίες μιλούσαν για έναν χειρόγραφο κώδικα του 19ου αιώνα που περιείχε 7 κωμωδίες του Μολιέρου. Από αυτές είχαν ταυτιστεί, όπως διαπίστωσα, σύμφωνα με αναγραφή σε λατινικούς χαρακτήρες που υπάρχει στο έσώφυλλο της στάχωσης, πέντε τίτλοι: 1. «Προσκαλεσάμενος [sic] από την πέτραν» (= *Don Juan ou le Festin de Pierre*), 2. «Σικελιανός έρωσ ζωγράφος» (= *Le Sicilien ou l'Amour peintre*), 3. «Έρωσ ιατρός» (= *L'Amour médecin*), 4. «Ο Φιλάρηρος» (= *L'Avare*) και 5. «Πεῖσμα Έρωτικόν» (= *Le Dépit amoureux*). Η αναγραφή στο έσώφυλλο της στάχωσης συμπληρώνεται με τὸ σχόλιο: «Opt (σβησμένο και γραμμένο από πάνω) Septe piese de teatru in neogreacă».

Η αὐτοψία τοῦ χφ. με έφερε κοντά στα ακόλουθα πολύ ενδιαφέροντα αποτελέσματα. Ο κώδικας διαστάσεων 21 cm × 14,5 cm αποτελείται από 608 αριθμημένες σελίδες. Είναι άκέφαλος και κολοβός και φέρει ένιαίο γραφικό χαρακτήρα. Όλες οί κωμωδίες έχουν αποδοθεῖ σε πεζό λόγο. Στην σ. 513 υπάρχει κτητορικό σημεῖωμα σε κυριλική γραφή· υπογράφει ένας λογοθέτης Μαυρίκιος (;).

Περιγραφή τοῦ χειρογράφου - Περιεχόμενα

Άρχίζει στην σ. 3, incipit: (αείποῦμεν) κάμνετε κάμε με λέγω την χάριν να είπῃς...». Πρόκειται για μετάφραση τοῦ «Σχολείου τῶν συζύγων»· ή απόδοση είναι πανομοιότυπη με αὐτήν που διασώζεται αντιγραμμένη στον σύμικτο κώδικα 1030 τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας.⁵ Οί σελίδες 3-64 περιλαμβάνουν τὸ «Σχολεῖον τῶν συζύγων».

Στην σ. 64 αρχίζει ή «Φιλονεικία περι τοῦ σχολείου τῶν γυναικῶν»

νεργασία με τον Όμιλο Μελέτης Νέου Έλληνισμοῦ (Montréal), όπως και στην ανακοίνωσή μου στην «Η Έπιστημονική Συνάντηση. Μήμη Γ. Π. Σαββίδη» που διοργάνωσε τὸ Τμήμα Φιλολογίας τοῦ Τομέα Μεσαιωνικῶν και Νέων Έλληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (11-14 Μαρτίου 1997), με τίτλο «Χειρόγραφες μεταφράσεις τοῦ Διαφωτισμοῦ». Με τον συνάδελφο κ. Γιῶργο Κεχαγιόγλου σχεδιάζουμε την κριτική έκδοση τοῦ κειμένου.

4. Βλ. π.χ. τὰ σχόλια στα ὅποια προβαίνω στην έργασία μου «Traduzioni greche manoscritte da Molière: l'uso dell'italiano come lingua veicolare», *Testi letterari italiani tradotti in greco (dal '500 ad oggi)*, A cura di Mario Vittli, Messina, Rubbettino, 1994, σ. 157 και Anna Tabaki, *Le théâtre néohellénique: Genèse et formation. Ses composantes sociales, idéologiques et esthétiques*, τ. II, Paris, EHESS, 1995, σ. 408.

5. Άννα Ταμπάκη, «Ο Μολιέρου στην φαναριώτικη παιδεία. Τρεῖς χειρόγραφες μεταφράσεις», *Τετράδια Έργασίας* 14, Ἀθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1988, σ. 150.

(= *La Critique de l'École des Femmes*): τὸ ἔργο περιέχεται στίς σ. 64-110. Ἀκολουθοῦν τὰ ἔργα: «Ἐρως ἱατρὸς» (σ. 110-147), «Ὁ Μισάνθρωπος» (σ. 148-235), «Προσκαλεσάμενος [sic] ἀπὸ τὴν πέτραν» (σ. 235-337), «Ὁ Σικελιανὸς ἢ ἔρως ζωγράφος» (σ. 338-369). Στὴν σ. 370 ἀρχίζει «Ὁ Φιλάργυρος» καὶ παρεμβάλλονται, μετὰ τὴν ἀναγραφή, οἱ τίτλοι τῶν ἐξῆς κωμωδιῶν: «Γεώργιος Δανδίνος» (= *George Dandin, ou le mari confondu*), «Ὁ ὑποκράτης [sic], ἦτοι Ταρτοῦφος» (= *Le Tartuffe, ou l'Imposteur*), «Ὁ χωριάτης ἄρχοντας» (= *Le Bourgeois Gentilhomme*), «Ὁ ἄρχων Πουρμονιάκος» (= *Monsieur de Pourceaugnac*), «Αἱ πανουργίαι τοῦ Σκαπίνου» (= *Les Fourberies de Scapin*). Ἐν συνεχείᾳ, περιέχεται τὸ ἔργο τοῦ «Φιλάργυρου» (σ. 370-505) καὶ ἀκολουθεῖ τὸ «Πεῖσμα ἐρωτικόν» (σ. 505-608). Τὰ τελευταῖα φύλλα ἔχουν φθαρεῖ καὶ ὁ κώδικας τελειώνει στὴν σ. 608.

Ἡ πρώτη ἐπαφή μετὰ τὸν χειρόγραφο κώδικα III.284 τοῦ Ἰασιῶ με ἐδήγησε στὸ συμπέρασμα πὼς πρόκειται γιὰ μία μεταφραστικὴ πρακτικὴ ποῦ φέρει ἀναμφίβολα τὴν σφραγίδα τῆς φαναριώτικης περιόδου στὸν χῶρο τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν. Χωρὶς νὰ θέλω νὰ καταλήξω σὲ γρήγορα συμπεράσματα σχετικὰ μετὰ τὴν ἀκριβὴ προέλευση τοῦ χειρογράφου καὶ τὴν ἀρχικὴ χρονολόγησή τῶν μεταφράσεων ποῦ περιέχει (μέσα 18ου - ἀρχὲς 19ου αἰ.), θὰ σταθῶ σὲ δύο ἀναπάντεχα καὶ σημαντικὰ, κατὰ τὴν γνώμη μου, τεκμήρια: πρῶτον, ὁ κώδικας διακρίνεται ἀπὸ ἐνιαῖο ὕψος γραφῆς, εἴμαστε δηλαδὴ ἐμπρὸς σὲ μία πλούσια συλλογὴ μολιερικῶν κωμωδιῶν με ἀφετηρία ἓναν πολυπράγμονα μεταφραστή, καὶ δεῦτερον ἐμφανίζονται ἀκριβῶς ἐδῶ, σὲ χειρόγραφη μορφή, μείζονα κείμενα ὅπως ὁ *Δὸν Ζουάν, ὁ Μισάνθρωπος, ἀκόμη καὶ ἡ Κριτικὴ τοῦ Σχολείου τῶν γυναικῶν*, τὰ ὁποῖα θεωροῦσαμε πὼς ἔμειναν ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τὴν ἐμβέλεια τῆς μεταφραστικῆς δραστηριότητος τοῦ ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, κείμενα πολὺ ἀξιόλογα, ποῦ θὰ συναντήσουμε ἐντούτοις ἐπίσημως στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία τοῦ ὄψιμου πιά 19ου αἰώνα ἢ καὶ τοῦ ἀρχόμενου 20οῦ. Εἴμαστε δηλαδὴ πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν θεωρία τῶν μαθητικῶν ἀσχήσεων στὸ πλαίσιο τῶν σχολείων, ὑπόθεση ποῦ εἶχα ὑποστηρίξει πρὶν νὰ ἐξετάσω ἀπὸ κοντὰ τὸν κώδικα· ἀντιθέτως ἀκολουθοῦμε τὰ ἔγγραφα μίας πολὺ καλῆς συγκυρίας τῆς ἱστορίας τῆς παιδείας μας. Ὁ ἀρχικὰ περιορισμένος ἀριθμὸς τῶν τεσσάρων χειρογράφων μεταφράσεων τῆς φαναριώτικης περιόδου⁶ ἀνέρογεται τῶρα πιά σὲ δέκα τίτλους.

ANNA TAMIAKI

6. Κοντὰ στίς τρεῖς χειρόγραφες μεταφράσεις ποῦ ἔχω ἐκδώσει («Κωμωδία τοῦ ἀναισθήτου», «Ὁ κατὰ φαντασίαν κερατοφόρος», «Τὸ σχολεῖον τῶν συζύγων»), συνυπολογίζουμε καὶ μία τέταρτη τῶν *Précieuses Ridicules* («Ἀρχόντισσας εὐγενέσταταις, καὶ ἀρχινοῦσταταις γελοιώδεις») ποῦ ἔφερε στὸ φῶς ὁ Γεράσιμος Γ. Ζώρας («Μία ἀγνωστὴ μετάφραση κωμωδίας τοῦ Μολιέρου στὰ ἑλληνικά», ἀνάτυπο ἀπὸ τὴν *Παρουσία* 7 (1990) 61-88).